

УДК 821.161.2-6.09“18/192”

**«ПЕРЕД ВАМИ, ПАНЕ ПРОФЕСОР, ВІДКРИВАЮ ДУШУ ДО ДНА»
(PROFESSION DE FOI НАТАЛІЇ КОБРИНСЬКОЇ В ЇЇ ЛИСТАХ
ДО МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО)**

До 150-ліття від дня народження М. Грушевського

Алла ШВЕЦЬ

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79000,
e-mail: alla_shvec@ukr.net*

На основі листів Н. Кобринської до М. Грушевського проаналізовано літературно-критичний дискурс, пов'язаний з підготуванням до друку на сторінках «Літературно-наукового вістника» статті М. Грушевського «Наталія Кобринська». У цьому листуванні письменниця представила критикові власне profession de foi, що комплексно репрезентує її літературний портрет з різних аспектів: психології, інтелектуального світогляду, генези та ідейного підґрунтя творів, взаємин зі сучасниками, творчих планів і стильових орієнтацій, та водночас є важливим психобіографічним документом до створення повноцінного життєпису Н. Кобринської.

Ключові слова: літературно-критична стаття, дискурс, репрезентація, літературна критика, епістолярій.

У доволі контroversійній з погляду рецепції сучасників письменницькій біографії Наталії Кобринської, літературно-критичний дискурс Михайла Грушевського стосовно оцінки її творчості оприявнює цікавий, позбавлений тенденційних маркерів й аберативних схем естетичного аналізу формат літературної репрезентації письменниці в просторі тогочасної української літератури. З іншого боку, наукова й читацька зацікавленість М. Грушевського Н. Кобринською виявляє не лише культурологічні інтереси вченого, а й розкриває ще одну іпостась його інтелектуального чину – вдумливого й цікавого літературного критика та історика літератури, що формувався, очевидно, не без впливу ще й свого письменницького потенціалу. Невипадково у фокус літературно-критичного аналізу М. Грушевського потрапляли різні українські й зарубіжні письменники (П. Куліш, Леся Українка, І. Франко, Марко Черемшина, Олександр Олесь, Н. Кобринська, Г. Сенкевич, Е. Ожешко та ін.), творчість та життєписи яких учений зглиблював за особливою методикою стереоскопічної історико-літературознавчо-соціологічної рецепції (див. про це: [2]). Причому в своїх критичних оцінках М. Грушевський ніколи не тяжів до однобічних тенденційних суджень чи схематизму, ідеологічної кон'юнктури чи надмірного оцінювального суб'єктивізму, головно, звертав увагу на творчу індивідуальність й ті обставини, котрі її сформували, аналізував твори за естетичними критеріями. По-

пулярність літературно-критичного дискурсу М. Грушевського, на думку Г. Бурлаки, визначало кілька чинників: роль автора, його впливовість та великий авторитет у суспільному житті; «високий рівень фаховості його публікацій»; «виваженість, толерантність, щире прагнення до справедливості в оцінках» [2, с. XXII].

Творчість Н. Кобринської могла зацікавити М. Грушевського передусім характером своєї контрверсійності, стильової неординарності, літературним резонансом її перших творів. Модерністські інновації авторки, що несподівано формально й чуттєво видозмінили її тексти наприкінці 1890-х років, стрімко дисонували з усталеною реалізоцентричною парадигмою її ранньої творчості й не могли не викликати неоднозначних критичних суджень у тодішньому літературному середовищі, яке суворим негативізмом чи індиферентністю прирєкло найталановитішу галицьку письменницю на літературну маргінальність. Тому в цих умовах письменниця шукала для себе саме такого критика, який би зміг незаангажовано зглибити її творчий феномен у широкій біографічній та історико-літературній проекції, саме зглибити, а не поверхово збути однобічними заувагами про творчу меншовартість й декадентські скоки. Цей симптом літературознавчої непрофесійності особливо болісно діяв авторку. «Ох! Як мені доїла та поверхова критика, та й яку вона приносить шкоду нашій літературі» [10, арк. 11], – скаржилася М. Грушевському.

Такого фахового й об'єктивного реципієнта власної творчості, який, фактично, був чи не єдиним (поруч із Денисом Лукіяновичем) прижиттєвим критиком, що зумів всебічно збагнути творчу іманентність письменниці з погляду біографічної ретроспекції, світоглядної та стильової еволюції, Н. Кобринська віднайшла в особі М. Грушевського, якого знала особисто, тривалий час співпрацюючи з ним та товаришуючи з його сім'єю. Відомо, що Н. Кобринська була близькою приятелькою дружини М. Грушевського ще до їхнього шлюбу – Марії-Іванни Вояковської, уродженки села Підгайчики (тепер Зборівського району на Тернопільщині). Особливо стоваришувалися вони в часі перебування Марії Сильвестрівни у Львові, де вона впродовж 1885–1887 років навчалася у львівській учительській семінарії (тоді мешкала по вул. Пекарській, 17). Від 1 серпня 1887 року до 2 вересня 1893 року Марія вчителювала у містечку Скала (тепер смт. Скала-Подільська Борщівського р-ну, Тернопільської обл.), після цього переїхавши до Львова на посаду учительки-практикантки польської Першої міської Жіночої Виділової школи ім. Королеви Ядвіги [6]. Відомо, що 26 травня 1896 року Н. Кобринська була запрошена й присутня на вінчанні Михайла Грушевського та Катерини Вояківської в церкві св. Миколая в містечку Скала (Діло. – 1896. – № 106. – 14/26 травня. – С. 3). Після одруження Марія Грушевська відійшла від вчительської праці, займалася перекладами й громадською роботою. У Львові її з Н. Кобринською зближувала спільна діяльність у царині жіночого руху: вони організовували перші українські захоронки (тодішні дошкільні заклади для дітей), 1901 року разом голоували на установчих зборах товариства «Руська захоронка», зніційованого «Клубом русинок». Подружжя Грушевських часто гостювало в Болехові, а Н. Кобринська навідувала їх у Львові [9, с. 319]. Свідченням цього тісного приятелювання є збережені 47 листів Н. Кобринської до Марії Грушевської періоду 1894–1902 років (ЦДІАУ в Києві. – Ф. 1235. –

Оп. 1. – Спр. 925), які демонструють їхні спільні культурологічні, літературні, громадські зацікавлення та особисті дружні контакти.

Зі самим М. Грушевським Н. Кобринська ближче познайомилася під час їхньої спільної участі у святкуванні ювілею 25-літньої літературної діяльності І. Франка 30 жовтня 1898 року й під час наукової академії з нагоди відзначення 100-літнього ювілею нової української літератури у Львові 31 жовтня – 1 листопада 1898 року, принаймні так стверджував їхній сучасник Денис Лукіянович: «Ознакою наближення Кобринської до проф. Грушевського, що тоді вже дуже виразно підбивав собі львівський терен, були її промови на одному й другому святі, а ще більше приступлення її до пайщиків “Р[усько]-У[країнської] Вид[авничої] Спілки”, задуманої проф. Грушевським, а навіть до мертворожденного “Запomoгoвoгo фонду для р[усько]-укр[аїнських] літератів ім. Котляревського” [у примітці Лукіяновича зазначено, що цей фонд “здуманий молоддю і форсований Вол. Гнатюком, проф. Грушевський, після деякого спротиву почав толерувати, але не одушевлявся ним ніколи”. – А. Ш.], вкінці участь Кобринської у збірній фотографії письменників, що мали згуртуватися довкола пр. Грушевського, ЛНВ і “У[країнсько]-Р[уської] Вид[авничої] Спілки” [йшлося про спільну світліну учасників науковій академії з нагоди 100-літнього ювілею нової української літератури 1898 р., де в оточенні інших письменників та діячів були Кобринська, Франко, Грушевський, Кобилянська. – А. Ш.]. Дружина проф. Грушевського, Марія Вояковська, здавна вже належала до прихильниць Кобринської, як феміністки, і це всю справу тільки влегшило» [11, с. 14].

Увага М. Грушевського до громадської й творчої діяльності Н. Кобринської виявляла себе в різних способах критичного рецензування. 1897 року він відгукнувся рецензією (Записки НТШ. – Т. 17. – 1897. – Кн. 3. – С. 48–49) на вихід третьої книжки «Нашої долі» (Львів, 1896), що побачила світло денне у видавничому проєкті Н. Кобринської «Жіноча бібліотека» за її ж редакцією. Зокрема М. Грушевський відзначав, що за відсутності в Галичині спеціального жіночого часопису, збірники Н. Кобринської «служать головною підмогою і зараз – дзеркалом сього руху і тим самим заслугоють уваги» [4, с. 48]. На тлі загалом неприхильних критичних оцінок (І. Франка, М. Павлика, О. Макарушки, О. Маковея) попередніх двох випусків «Нашої долі» М. Грушевський з розумінням внутрішніх галицьких обставин охарактеризував суспільно-політичний контекст галицького жіночого руху, ідеологічно й дієво далеко слабшого, аніж на Наддніпрянщині, й з цього погляду відзначив діяльність «кількох одиниць», з-поміж них і Н. Кобринську, які в цих умовах «знаходять досить слабе попере в ширших кругах жіночої інтелігенції і переважно іронічні відносини – серед суспільності» [4, с. 48]. Тому, на думку критика, ця суспільна інертність та «бідність сил» вплинули й на загальний характер збірника «Наша доля», відобразилися в логічно недібраному й малочисельному його матеріалі. Насамкінець М. Грушевський намагався спростувати закиди редакторки про начебто опозицію й протидію цьому видавництву та й загалом жіночому рухові у чоловічому середовищі, переконуючи, що «жіночий рух не може бути неприємним культурній верстві» та обстоюючи ідею консолідаційної співпраці в цій царині, щоб «більш сильна і культурна верства і тут як і скрізь повинна б прийти

на поміч та допомогти вийти на битий шлях» [4, с. 49]. Власне, такої підтримки бажала й сама Н. Кобринська.

26 грудня 1899 року на зборах членів «Українсько-руської видавничої Спілки» (УРВС), які відбулися в приміщенні товариства «Руська Бесіда» у Львові, Н. Кобринську разом І. Франком, В. Охримовичем, М. Мочульським, Є. та Л. Озаркевичами, В. Шухевичем, О. Маковеем, Т. Реваковичем, В. Гнатюком обрано «членом ради надзираючої» «Українсько-руської видавничої спілки», одного з найбільших тогочасних українських акціонерних видавництв з обмеженою порукою (про це йшлося у «хроніці і бібліографії» «Літературно-наукового вісника». – 1899. – Т. 5. – Кн. 1. – С. 62). Головою спілки став М. Грушевський. На зборах також прийнято статут цієї організації (див. про це: [1]). В особистому архіві письменниці (Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. 78/1583) зберігається членська книжка – «Книжочка уділова» Наталії Кобринської, «літератки в Болехові», видана у Львові 23 березня 1899 року за підписами В. Будзиновського і В. Охримовича, а також Статут товариства, в якому зазначено повноваження членів УРВС і порядок внесення уділів (членських внесків). У книжці занотовано сплачені членські внески Н. Кобринської за 1898 рік. Як зазначено у цьому документі, вона вийшла зі спілки 2 липня 1907 року.

У першій серії УРВС вийшла збірка Н. Кобринської «Дух часу. Оповідання» (Львів, 1899. – № 6). Спочатку планувалося, що це буде об'ємний том з більшості творів Н. Кобринської та ґрунтовною передмовою Дениса Лукіяновича. Втім згодом після втручання М. Грушевського формат видання було змінено. Як стверджує І. Книш, М. Грушевський сам відібрав найкращі, на його погляд, тексти Н. Кобринської, які увійшли до цієї збірки – «Дух часу», «Суддя», «Виборець», «Задля кусника хліба» [8, с. 261]. За лаштунками видавничого процесу були «немилі торги з авторкою за гонорар» з боку В. Гнатюка, його протидія Д. Лукіяновичу, який хотів брати участь у підготовці цієї збірки, врешті поява статті М. Грушевського в ЛНВ «Наталія Кобринська» замість ґрунтовної передмови Д. Лукіяновича [11, с. 14]. Хай там як, а збірка «Дух часу», що вийшла саме за сприяння М. Грушевського, стала важливим фактом видавничої співпраці його з Н. Кобринською й доказом читацької запотребованості письменниці, щоправда, з іншого боку, через відсутність у ній сучасних модерністських творів, вона вказувала й на очевидні проблеми її рецепції в письменницькому середовищі, звиклим сприймати Н. Кобринську лише в парадигмі реалістичної традиції. До речі, рекламуючи цю збірку в своїй статті про Н. Кобринську, М. Грушевський відзначив, що «се одна з найбільш інтересних книжечок у сегорічній серії “Бібліотеки”» [5, с. 1].

«На виразне бажання проф. Грушевського» [11, с. 14] у видавництві «Українсько-руської видавничої спілки» з'явилася й наступна збірка Н. Кобринської «Ядзя та Катруся та інші оповідання» (Львів, 1904; Серія І. № 63), до якої увійшли твори «Ядзя і Катруся», «Жидівська дитина», «Перша вчителька», «Янова», «Liebesahnung». До цього періоду стосується лист Н. Кобринської до М. Грушевського від 18 березня 1904 року, в якому обговорювався процес видання цієї книжки.

Як редактор «Літературно-наукового вісника» спочатку його львівського періоду (1898–1905) М. Грушевський причетний до публікації в ньому окремих творів Н. Коб-

ринської, серед яких «Душа» (1898. – Т. 1. – Кн. 3), «Рожа (Нарис)» (1899. – Т. 7. – Кн. 7), «Жидівська дитина» (1900. – Т. 9. – Кн. 1).

Втім чи не найцікавішою віхою злагодженої творчої комунікації М. Грушевського та Н. Кобринської був час підготування до друку на сторінках «Літературно-наукового вісника» розлогої його статті про життєтворчість письменниці – «Наталія Кобринська» (ЛНВ. –1900. – Т. 9. – Кн. 1. – С. 1–24). Фактично, цієї роботи хронологічно й тематично стосується увесь наявний епістолярій Н. Кобринської до «Пана Професора» 1899 року (збереглося 12 її листів, проте через втрату архіву письменниці його відписи невідомі), який виявляє характер взаємин поміж цими творчими людьми, письменницькі інтенції авторки, окремі аспекти автокритики та автопсихографії, уможлиблюючи реконструкцію образу Н. Кобринської, з'ясування ідей та генези багатьох її художніх текстів, творчої еволюції на тлі загального літературного процесу. «Я невисказано рада, що Ви, Пане Професор, а не хто другий хочете про мене писати. Се з кожного боку знамените: перше, Ваша фірма, друге – знаство, третє – о тільки могла м пізнати – Ви одні не маєте до мене ніяких упереджень з причини жіночого питання і загальної засади понижати своїх» (лист від 17 листопада 1899 року; [10, арк. 4]), – так реагувала письменниця на зголошення М. Грушевського висвітлити її життєтворчість.

Цією статтею М. Грушевський, по суті, явився першовідкривачем оригінального письменницького таланту Н. Кобринської, оскільки в поле зору вченого потрапили її тексти з різними стильовими домінантами й навіть ті, що їх тодішня критика зумисне оминала. Важливим фактом процесу створення публікації був саме його листовний супровід, який засвідчив особливо фаховий й інтелігентний підхід М. Грушевського до репрезентації творчої індивідуальності Н. Кобринської, орієнтований на співпрацю з авторкою, прояснення часом і дражливих моментів її біографії, творчого розвитку чи навіть неоднозначної рецепції окремих творів, що дало змогу уникнути суб'єктивізму й ідеологічно заангажованих висновувань. Н. Кобринська охоче надсилала на його прохання допоміжні матеріали, які здебільшого стосувалися бібліографії її художніх та публіцистичних творів, а також вдавалася до епістолярної оцінки власних текстів, щоб скерувати критика в потрібне русло. Особливо в цій співпраці вражала Н. Кобринську наукова скрупульозність, виваженість, точність й системність дослідницької роботи М. Грушевського, що виявлялося в ретельному вивченні біографічних, художніх, публіцистичних та літературно-критичних матеріалів з метою зглибити творчий феномен письменниці вичерпно, комплексно й об'єктивно. «Мене вельми вражає Ваша, Пане Професор, сумлінність в “роздивлюванню”, – признамся, що Вас з тої сторони не знала м. Інчому критикови і до голови не прийшло би жадати від автора матеріалів, – ухопив би одну фразу, доточив або обтяв та й кінець», – писала Н. Кобринська в листі від 23 листопада 1899 року [10, арк. 8].

Власне, листування Н. Кобринської з М. Грушевським, що оформлює цікавий інтелектуальний дискурс, і за визначенням самої адресантки, артикулює її «profession de foi» (*фр.* – декларація своїх поглядів; кредо, ідеологія, світогляд), тобто розкриття власного творчого універсуму: «То є, властиво, мое “profession de foi”, а то критики найбільше люблять, може, для того, що то їм найбільше хиби автора відкриває» [10, арк. 8]. З іншого боку, мало воно слугувати й своєрідною інструкцією для критика.

Подекуди характер цього епістолярію виходив поза межі суто ділової комунікації чи достарчування матеріалів, а ставав формою особистісних рефлексувань письменниці про найбільш вразливі для її психоукладу питання творчих інтенцій, світоглядних моментів, приватного життя, автопсихографії, сприйняття її творів тодішньою критикою й видавничої історії власних текстів. Особистий, емоційно наснажений й душевно відвертий струмінь цього епістолярію завважувала й сама адресантка: «Я щось перед Вами, П. Професор, як перед сповідником, відкриваю душу до дна» [10, арк. 12].

Як свідчить авторське датування, М. Грушевський завершив свою статтю 15 (27) листопада 1899 року й 2 грудня надіслав «першу коректу» для ознайомлення Н. Кобринській, дозволивши їй робити «вечеркування» неприйнятних, на її погляд, місць у рукописі. У відписі (від 2 грудня 1899 року) авторка виявляла задоволення цією працею: «Розмах, здається, широкий і з кожного вигляду знаменитий» [10, арк. 16]. Хоча, з іншого боку, деякі думки М. Грушевського, особливо в частині свого життєпису та світоглядних переконань, письменниця таки підкоригоувала. Якраз на цьому етапі співпраці зі своїм критиком, листи Н. Кобринської надзвичайно цікаві, біографічно інформативні й психологічно промовисті. Реципіюючи статтю М. Грушевського як текст про себе, вона дбала про створення свого об'єктивного й достовірного письменницького реноме, спрямованого на сприйняття ззовні, зокрема й у тому середовищі, що на той час її уже, або не сприймало, або сприймало винятково в ретроспективі реалістичної традиції. Тому так прискіпливо вона звертала увагу на окремі слова чи вислови М. Грушевського, делікатно скеровуючи в інший бік – «так мене заболів “невеликий доробок”», що майже ради дати собі не можу» [10, арк. 1]. Н. Кобринська переконала його (лист від 9 грудня 1899 року) не вживати на означення її творчості слово «доробок», яке сприймала як знецінювальну конотацію, мінімалізування її творчих здобутків й образу письменницьких амбіцій: «се мене уже справді дуже заболіло, я не много написала, то правда, але чи другі більше понаписували?» [10, арк. 33]. «Прошу Вас на все в світі, не згадуйте нічо про “доробок”, бо заріжете мене без ножа» [10, арк. 36]. Втім М. Грушевський цей момент таки залишив, словесно пом'якшив й точніше вмотивував його, маючи на увазі творчу розвихреність письменниці, розполовиненість між громадською діяльністю й письменницькою працею, що врешті й зашкодила повноцінній літературній реалізації й систематичній появі белетристичної продукції: «Зайнята буденними, домашніми справами, відтягана своєю емансипаційною діяльністю п. Кобринська, як я сказав, не могла вповні віддатися літературним інтересам; [...] тому її літературний багаж, а спеціально белетристичний, невеликий, а й белетристична робота не визнається якимсь правильним, постійним темпом» [5, с. 5].

Окрім цього, з дозволу автора робити корективи в рукописі, Н. Кобринська перекреслила в тексті статті віддавна дразливу для себе «замітку про вільну любов і супруже» (детальніше про це див.: [3]), листовно обґрунтувавши М. Грушевському власне розуміння цих понять. На підставі епістолярних коментарів Н. Кобринської М. Грушевський подав її замітку в статті майже дослівно: «питання вільного супружества, вільної любови і т. и. уважає вона передчасним, поки жінка не здобула собі економічної самостійности, кінцем, а не початком емансипації жінки» [5, с. 3]. Щоправда,

дали розмисли Н. Кобринської на цю тему листовно переросли в цілу емансипаційну концепцію. Наболілим було й питання про «артистизм» власних творів, на чому просила Професора наголосити: «якби мені відмовили артизму, то убилибисте мене на вікі» (лист від 21 листопада 1899 року) [10, арк. 8].

Принцип власного письменницького profession de foi Н. Кобринська ословлювала й у наступній епістолі до М. Грушевського від 9 грудня 1899 року, уже сміливіше заявляючи свої літературні амбіції, дискутуючи з критиком щодо жанрового визначення своїх модерністських текстів, зокрема не приймаючи його дефініції – «психологічні студії»; обстоювала контамінацію реально-фантастичної фактури у власних казкотворах; просила признати більше мистецьке «значіння» своєму етюдіві «Душа» й осмислити її творчу індивідуальність з погляду літературної оригінальності й новаторства [10, арк. 33–36].

Стаття М. Грушевського з'явилася на сторінках «Літературно-наукового вістника» не випадково, оскільки була своєрідним літературно-аналітичним доповненням до збірки творів Н. Кобринської «Дух часу», яка вийшла 1899 року під егідою УРВС й, фактично, замінювала заплановану передмову до неї Д. Лукіяновича. Тому з наміром популяризувати Н. Кобринську, М. Грушевський, з одного боку, як голова Спілки, презентував публіці «в цілості її літературний доробок», анонсує продовження публікації інших її творів у наступних серійних випусках, а з іншого боку – особисто знайомив читачів з її «літературною фізіономією».

У біографічному блоці автор висвітлив про Н. Кобринську лише те, що «кидає світло на її літературну діяльність» [5, с. 1], відсилаючи читача до більшого огляду її життєпису в «Історії літератури руської» О. Огоновського [12]. Окремим аспектом звернув увагу на роль Н. Кобринської в історії жіночого руху, оцінивши цей феномен у суспільно-історичній проекції й виявивши власний аналітичний погляд на причини інертності й слабкості цього руху в Галичині: відсутність підвалин для організації робітничої верстви; брак економічного стимулу для емансипації; «матеріальне убожество», яке гальмувало розвиток культурних потреб; консерватизм і духовна заскоружливість старшого покоління [5, с. 4]. Водночас, М. Грушевський підніс історичну значущість Н. Кобринської у формуванні жіночої свідомості й самої ідеології жіночого руху: «вона загріла численні одиниці з-поміж жіноцтва до інтелігентної праці, до вищої освіти, до публичної й письменської діяльності й мала безперечно свій уділ в тім загальному культурнім поступі, що починається в Галичині виразно з кінцем 80-х рр.» [5, с. 4]. Натомість факти «приватного життя» на прохання Н. Кобринської в цій статті не зачеплено, бо, як зізнавалася вона авторові (лист від 17 листопада 1899 року), «Моє приватне взглядно родинне жите – се такий болочий для мене темат, що зважала би м за найбільшу ласку якби з него задержали хиба лиш те, що походжу з Озаркевичів [...]» [10, арк. 5].

Одним із моментів репрезентації образу Н. Кобринської була цікава версія М. Грушевського про розбіжність та неорганічність її літературної й суспільно-громадської складових. Якщо Ольга Дучимінська вважала їх гармонійним вислідом духовної еволюції – «феміністка зродила письменницю» [7, с. 2], то М. Грушевський стверджував, що Н. Кобринської «заінтересоване жіночою емансипацією», «союз з радикальними

напрямами» перешкоджали «сконцентруватися її інтересам коло чисто літературних питань» й «будили недовіре, або й ворожнечу» до її белетристики [5, с. 4].

Чи не вперше в літературно-критичному дискурсі й, узагалі, в прижиттєвій критиці Н. Кобринської М. Грушевський порушив проблему ідеологічно заангажованої рецепції її творів (зокрема з боку Г. Цеглинського, О. Огоновського), в оцінці яких переважно елімінувався маркер мистецької естетики на користь відшукування партійно-політичних декларацій та ідеологем. Через що, на думку М. Грушевського, спотворювався ідейний зміст і творчий задум цих текстів, «белетристичні писання п. Кобринської ставали якимсь боєвим окликом (до чого зовсім не надавалися)» [5, с. 5], «не нашли собі такої популярности, на яку давала їм право їх чисто літературна вартість» [5, с. 5]. Це й зумовило, на його погляд, причину тенденційної оцінки її белетристичної творчості, представлені здебільша у форматі «якогось сектярського освітлення» [5, с. 5]. Власливо, своєю статтею М. Грушевський руйнував стереотипи такої однобічної рецепції.

Він цікаво й проникливо зглибив також креативний феномен Н. Кобринської з погляду психології творчості й методологічної домінанти, який, на його думку, ферментували враженнєві інспірації: «бувши талантом більше інтуїтивним, ніж рефлексивним, творить вона під свіжим вражінням, а не з плану, уложеного в голові» [5, с. 5].

У своїй статті М. Грушевський проаналізував лише опубліковані тексти Н. Кобринської, розглянувши їх у контексті естетико-стильової еволюції її творчості. «Перші белетристичні писання п. Кобринської мають характер образків реального життя, з сильно зазначеним соціальним характером» [5, с. 7] – «Пані Шумінська», «Судія», «Янова», «Виборець», «Жидівська дитина», «Ядзя і Катруся». Особливо детально розглянуто перше оповідання «Пані Шумінська»; власну інтерпретацію цього твору Професор протиставив тенденційній оцінці Г. Цеглинського, назвавши її «чистим непорозумінням». Вченому імпонувало в цьому творі достовірне зображення старосвітських поглядів й старої бувальщини священичої сім'ї, використання «характерних деталей», «легкий гумор», «тепло», водночас «без усякої ідеалізації, без усяких сентиментальних зітхань по добрих старих часах» [5, с. 9]. Вважав цей твір дуже вдало скомпонованим: «вибравши форму рефлексій, авторка не могла заглиблюватися в фабулу і дійсно вмiла перейти цілу історію легкими штрихами, малюючи цілу ситуацію одною сценкою, характеризуючи зручно змальованим деталем» [5, с. 9]. У контексті усєї творчості Н. Кобринської М. Грушевський назвав це оповідання «одним з найліпших як щодо змісту, так і артистичного викінчення» [5, с. 9].

«Глибоке вражіння» [5, с. 10] справило на М. Грушевського інше оповідання Н. Кобринської на тему становища жінки – «Задля кусника хліба». Втім, якщо у «Пані Шумінській», за спостереженням критика, це становище «виступило оповите легким гумором і теплом ремінісценцій», то в другому письменниці «розвинула його в цілій неприкрашеній наготі, в усій страшній немилосердності» [5, с. 9]. Полемізуючи з О. Огоновським, який вважав, що у творі бракує ідеалізації головної героїні Галі, М. Грушевський натомість солідаризувався в мотивації цього жіночого образу з авторкою, яка не допустившись ідеалізації й сентименталізму, «жадала для Галі співчуття від читача не в ім'я якихось надзвичайних чеснот, а в ім'я того, що вона людина й має

людські вимоги» [5, с. 11]. Йому імпонувала й надзвичайно проста композиція твору – «нема в нім якоїсь кульмінаційної точки, якоїсь інтриги, воно тече рівно й навіть потроха монотонно» [5, с. 10]. З огляду на «високу реальність і життєвість, багатство змісту» і «відповідне освітленне рисунка», М. Грушевський вважав цей текст за «визначний утвір нашої літератури» [5, с. 12], й такою апологетизацією художньої ідеї збурих листовні розмисли Н. Кобринської про інтенцію своїх феміністичних творів: «Узагалі, гадаю, що у мене так в питанні жіночій, як в оповіданнях сильно зазначена індивідуальність жіночого духа» [10, арк. 11].

Значно слабшим за технікою психологічної обсервації й композиційним оформленням критик назвав «малоінтересне» оповідання «Судія», в якому на відміну від «Пані Шумінської» експлікація формату спогадів та ремінісценцій суттєво шкодила художній довершеності, внаслідок чого «переважає сухе оповідання, деклямація, а й образи, вплетені в них, зроблені сухо, так само і ті візії, які переходять перед очима судії» [5, с. 13]. На думку М. Грушевського, тут Н. Кобринській бракувало прозорості в написанні й переконливішої мотивації характерології й вчинків персонажа. «Примітивним і взагалі маловартним» оцінено оповідання «Як стара Янова їхала залізницею від Коломиї до Бурштина», натомість «Жидівську дитину» визнано «прекрасною обсервацією жидівського життя», що вирізняється «характерністю» й «легким, симпатичним гумором» [5, с. 13].

Поруч із естетичною оцінкою творів Н. Кобринської, М. Грушевський характеризував їх ще й з погляду проблемно-тематичного новаторства й принципів психологічного зображення людей різних соціальних верств. В оповіданні «Виборець» головним уважав «образ розбудження політичної свідомості в душі сучасного галицького селянина» [5, с. 14], притім особливо відзначив спосіб його майстерного психологізування: «скомплікований психологічний процес в душі селянина відчутний вірно, переведений прегарно; образки сільського життя під час виборів змальовані теж прекрасно» [5, с. 14]. Заїмпонувала вченому відсутність у цьому творі художньої ідеалізації й «котурновання» образу селянина, особливо в контексті ідеї національної боротьби, де зачасти такий прийом видавався вельми спокусливим. Тому цей «образок» назвав «найліпшим з написаного п. Кобринською, а разом – одним із шедеврів нашого письменства» [5, с. 14].

Вловивши авторську інтенцію у найбільшій повісті Н. Кобринської «Ядзя і Катруся» – «дати два контрасти» жіночого життя, панського і селянського, та показати опозицію двору і села, М. Грушевський вважав якраз її головною хибою повістєвої композиції через доволі «слабий зв'язок двох паралельних історій» [5, с. 15]. Та попри те, його вразив «загальний прекрасний образ» сільського життя, змальованого у творі. Відомо, що Н. Кобринська надіслала М. Грушевському (у листі від 24 листопада 1899 року) доопрацьований на його прохання кінець повісті, «щоби читач не потребував доперва догадуватися, що Ядзя виходить замож, як також те, що хоть хотіла вийти замож – не тішиться тим» [10, арк. 11].

Осмыслиючи подальшу творчу еволюцію Н. Кобринської, М. Грушевський спостеріг світоглядний перелом і стильову трансформацію в її текстах, хронологічно співвіднівши цей процес з періодом 1892–1893 років. Симптоми такого оновлення він

помітив у царині духовної переорієнтації авторки, у зміні її внутрішнього світовідчуття аж до індиферентності соціальних мотивів й домінування ірреальної, враженнєвої, трансцендентної сфер: «її починають менше інтересувати теми суспільного життя, натомість притягає до себе сфера фантазії та тих невиразних душевних почувань, що з'являються у чоловіка на границі життя реального, сенсуального і світа віри й фантазії» [5, с. 15–16]. На рівні художньої продукції цей творчий перехід явив себе у форматі «казок на фантастичні теми» і «психологічних образків». Зауважмо, що такий принцип творчої характеристики заїмпонував самій авторці: «Мене незвичайно вразив підхоплений Вами мій перехід до казок» (лист від 5 грудня 1899 року) [8, арк. 20].

Втім, якщо М. Грушевський справді-таки зрозумів внутрішню, духовну генезу модерністських інтенцій письменниці, то естетично оцінюючи спродукований художній матеріал цього періоду, на наш погляд, виявився ще суттєво узалежненим від реалізоцентричної парадигми першого етапу творчості Н. Кобринської, що значно завадило йому подивитися на ці тексти дещо абстраговано, як на креації, що постали з чистого аркуша нового творчого досвіду, особистих рефлексій, загостреної враженнєвості, а не бачити в них низькопробні рудименти попередніх реалістичних методик. З погляду самої Н. Кобринської, реалізоцентрична призма літературних оцінок М. Грушевського значною мірою мотивувала його рецепцію модерністських текстів: «Се знамените, що Ви, пане Професоре, кажете одверто на кінці, що я “реаліст”, бо се значно модифікує погляди Ваші на другу половину моїх творів» (лист від 9 грудня 1899 року) [10, арк. 35].

Хибами «казок» Н. Кобринської (в поле зору М. Грушевського потрапили друковані на той час лише три казки – «Рожа», «Чортище» і «Відьма» (пізніша назва «Судільниці»)) критик уважав порушення автентичного коду народної казки, слабкий вияв провідної ідеї, брак «одноцільности тону і вражіння», неорганічне поєднання реалістичних і фантастичних елементів, через що «модерна творчість псує початковий характер»: «вийшли вони з етнографічної безпосередності, а не перетравилися в горні індивідуальної творчості, щоб вийти з нього зовсім новими, самостійними поетичними творами сучасного майстра» [5, с. 17]. Тому «екскурс» Н. Кобринської «в сферу народної фантазії» М. Грушевському видався нещасливим.

На думку критика, не вдалися їй і новіші образки, де змальовано «психологію звичайних людських почуть» («Душа», «Омен», «Св. Миколай»), навіть попри те, що авторка показала неабиякі «психологічні здібності» [5, с. 17]. Головним недоліком цих текстів названо неорганічну контамінацію реалістичних компонентів зі спіритуалістичними та релігійними візіями: «У авторки реальне обрамованне якоесь відстає від тої психології й затемнює її, так що вражінне зовсім не досягається» [5, с. 18]. В основі такої рецепції, як виглядає, була настанова М. Грушевського, що художнє зглиблення «тонких, невиразних душевних почуттів й процесів» не є іманентною цариною реалістів, а тому вдавалося небагатьом, та й то тільки тим, що підсилювали психічні абстракції реалістичними «вражіннями». Водночас цими текстами М. Грушевський означив новий мотив, яким Н. Кобринська по-новаторськи увійшла в літературу, і в основі якого була увага до позасвідомих феноменів – «подув трансцендента в душі чоловіка» [5, с. 17]. Аби обстояти саме перевагу сенсуального, миттєвих вражень у генеруванні художніх

образків чи фрагментарних текстів та «довести, о скільки моментальні вражіння мають вплив на мою творчість» [10, арк. 11], Н. Кобринська як взірць такої методи надіслала М. Грушевському свій «начерк модерністичного покрою вражіння», виписаного безпосередньо за її особистої присутності у залі слухань найновішого судового процесу (йшлося про «психограму» «Руки», надруковану в альманасі М. Вороного «З-над хмар і долин». Одеса, 1903). А далі листовно (9 грудня 1899 року) пояснила М. Грушевському, що свої «психологічні спосібності» проявила не лише в модерних текстах «Омен» чи «Душа», а й в раніших творах, майстерну психологізацію образів у яких відзначав навіть сам критик. На думку Н. Кобринської, «того писателя добра психологія, котрому легко увійти і зрозуміти настрої душі навіть віддалених від себе личностей» (лист від 9 грудня 1899 року; [10, арк. 33]). Вона дорікала М. Грушевському й за номінування цих текстів «спеціальними психологічними студіями», що, на її думку, негативно вплинуло на їх рецепцію, адже жанр «студія» елімінував естетичні принципи художнього тексту й потребував посиленого психологічного обсервування.

Якраз аналіз творів модерністського періоду в статті М. Грушевського загострив епістолярний дискурс Н. Кобринської, в листах якої трапляються конотації невдоволення чи побажання відкоригувати естетичні оцінки й «упросити взгляди» щодо тих чи тих творів [10, арк. 23]. Особливо їй йшлося про етюд «Душа», для якого просила Професора «признати більше значіне», зважаючи на літературний резонанс цього «на-рису»: «Сей кусник справді на читачах робить велике вражінне. Жінки плачуть, мушчини кажуть, що шкіра них терпне, – навіть на Україні те чулам. Коцюбинський казав, що зовсім похолонів, читаючи, а хтось мені казав, що Антоновичу мала дуже подобатися» [10, арк. 33]. Втім М. Грушевський залишився непоступливим у своєму критичному вердиктові «Душі», збувши її оцінку єдиним лише закидом, що «в ній спіритуалістка пропадає серед реального рисунка» [5, с. 18].

Окрім того, один із текстів Н. Кобринської з модерністської теки, написаний «декадентською чи символістичною манерою» [5, с. 18], таки зачепив читацький інтерес М. Грушевського своєю рафінованою враженневістю, так що для ознайомлення ширшого кола читачів він републікував його в цій статті повністю. Йшлося про «поезію в прозі» (генологічне визначення твору самого М. Грушевського) «Блудний метеор» (першодрук: Буковина. – 1899. – № 84. – 16/28 лип. – С. 2–3), який заімпував ученому передусім потенціалом художньої форми, якою при мінімальних поетикальних ресурсах й простоті вислову, письменниця зуміла досягти концентрації враженневості й емоційної напруги, створити ефект автентичності людських переживань: «авторка лишає всякі реальні подробиці на боці, вона хоче тільки віддати вражіння й уживає для того виразів і образів о стільки ж незвичайних, о скільки незвичайне, небуденне вражінне, й вона осягає свою мету» [5, с. 18]. Не будучи прихильником декадентської літератури, розрахованої на «майже хоробливу вразливість читача» й небезпечної для самого автора через заміну «справдешнього чуття декламацією» [5, с. 18], М. Грушевський втім вважав цей твір класичним взірцем символізму й заповідав йому роль хрестоматійного тексту в шкільних читанках, визнаючи, що навіть у такій формально простій манері можна створити шедеврально річ. «Передрук “Блудного метеора” – то велика для мене

несподіванка, і дуже тим тішуся» [10, арк. 36], – зізнавалася Н. Кобринська в листі до Професора від 9 грудня 1899 року.

На хвилі тодішнього негативізму та індивідуальності до творчості Н. Кобринської стаття М. Грушевського, навіть попри окремі критичні оцінки, суттєво підіймала її письменницький авторитет, а з іншого боку – означувала вектори оптимальної рецепції й естетико-стильового розвитку творчості. М. Грушевський ставив Н. Кобринську на «одно з першорядних місць в нашій сучасній белетристиці», підносив її як «одну з визначніших та інтересніших фігур в нашій письменстві та взагалі культурнім життю» [5, с. 1], визнавав її самотність в оригінальному художньому експлікуванні селянського життя, причетності до витворення традиції зображення цієї теми в українській літературі загалом: «До виступлення найновіших письменників, як Стефаник, Мартович, ніхто в Галичині не дорівнює п. Кобринській в мальованню сільського життя, в знанню його і ще більше – в тім вірнім тоні, далекому і від сентименталізму, і від трактування селянина згори – з висоти своєї інтелігенції» [5, с. 22]. Вочевидь у цих цілком справедливих глорифікаціях письменниці відлунували її епістолярні побажання М. Грушевському визнати її літературне поведінство й письменницьку винятковість, не відмовляти «літературного значіння» [10, арк. 35].

Прикметною рисою ідіостилію Н. Кобринської М. Грушевський вважав об'єктивність художнього зображення дійсності, яка при цьому унеможливила іншій творчій іпостасі письменниці – публіцистичній – абсорбувати авторську індивідуальність та чуттєвість проникливого обсерватора: «протиставляючи поступовіші змагання старому консерватизму, зачіпаючи струни національної і класової боротьби або дотикаючи такої наболілої теми, як відносини селян і польської шляхти, авторка ніде не дає себе унести публіцистичному поривови, вона малює і своїх і чужих з рівним об'єктивізмом і рівною гуманністю, слідячи скрізь і шануючи чоловіка [...]».

Публіцист не пошкодив у неї зовсім артистиві; се стрічається дуже рідко, і тим більше мусимо се цінити» [5, с. 22–23]. Так само, як феміністична ідея Н. Кобринської, проявившись у художньому зображенні долі жінки, як «результат обсервації й її спеціальної призми» [5, с. 23], за М. Грушевським, ніяк не прорвалася назовні в її белетристиці як форма пропаганди чи змалювання ідеальних форм життя відповідно до декларованих емансипаційних ідей.

Утім найбільшу увагу й зацікавлення в Професора викликала творчість Н. Кобринської «суспільно-реалістичного напрямку», в якому вона найповніше виявила свій мистецький талант, і який, на думку критика, мав би стати її оптимальною літературною перспективою для подальшої письменницької реалізації, власне, тією сферою, де вона змогла б іще дати «незвичайно багато цікавого», де ще є «невичерпані засоби» та «необроблені простори» [5, с. 23].

Стаття М. Грушевського «Наталя Кобринська» не випадково вразила головну її фігурантку «розмахом» й різноаспектним кроєм, адже досвідчений критик поєднав у ній різні форми літературної репрезентації письменниці, які органічно взаємодоповнюють одна одну: біографічна, бібліографічна, літературно-критична, інтерпретаційна, візуальна, републікаторська. Втім поза текстом сказати б цього першого фундамен-

тального прижиттєвого літпортрета Н. Кобринської залишився ще й інший, неословлений епістолярний контекст, в силовому полі якого розгортався паралельний дискурс, що його письменниця намагалася повсякчас делікатно нав'язати чи інкорпорувати у статтю М. Грушевського, і який виявляв доволі гострі боки цієї на позір злагодженої співпраці. Листи Н. Кобринської зачіпають цікаві моменти тодішнього літературного процесу, питання традицій і новаторства, письменницьких взаємовпливів, з іншого боку, оприявнюють і певні риси її психологічної вдачі, інтелектуального світогляду, естетичних уподобань.

У стилі *profession de foi* Н. Кобринська заявляла М. Грушевському про свої пізніші письменницькі орієнтації й творче новаторство, що мають забезпечити їй важливе історико-літературне значення: «Цікаве також і те, що я перша з наших літератів галицьких відчуваю зміну літературного духа. Першу мене зачинають не вдоволяти чисто матеріальні інтереси в літературі, а коли нашим літератам єще нічого і не сниться, я вже пишу “Св. Миколая”, “Відьму”. Також щодо казок, можуть вони бути добрі або злі, але я не знаю, аби хтось щось подібного дав галицькій літературі і стоять вони собі у нас зовсім самотньо».

Се, здається такі важні, такі дуже важні факти для нашого культурного розвитку і історії літератури, як моєї авторської чутливості, що на все в світі прошу Вас, Пане Професор, звернути на те увагу читачів» [10, арк. 35]. Письменниці, без сумніву, йшлося, аби М. Грушевський зацентрував у статті її творчу винятковість, унікальну мистецьку чуттєвість, естетичну модерність та суспільну запотребованість. Власне, орієнтація на нового інтелектуального читача, що мав по-новому зглибити творчий феномен Н. Кобринської, повинна, на її думку, стати головною інтенцією статті М. Грушевського: «Я гадала, що хоть мені признаєте, що моє писання нікого не знудить, що цікаво читаєси, бо і се правда, про се кожний, хто лиш читає мої річи говорить, а Ви мені і того не признаєте» (лист від 9 грудня 1899 року) [10, арк. 35].

Цікаві епістолярні розмисли Н. Кобринської стосуються оцінки письменницьких індивідуальностей, тогочасного літературного процесу, в якому вона виявляє певні інтертекстуальні паралелі чи наслідування власних творів іншими письменниками, засвідчуючи цим свою авторську оригінальність, першорядність у продукуванні тих мотивів і образів, на котрих потім розбудовувався новий тематичний простір української літератури. В цій констатації латентно присутній й закид М. Грушевському, що не достатньо зацентрував у своїй статті образно-тематичного новаторства письменниці: «Я завше гордилася в моїй душі моїми темами, завше гадала, що колись якийсь критик зауважає, що до мене не було в нашій літературі типу руської попаді, крім одного натяку в повісти Барвінського, де попадає місить пироги. Пані Шумінська знайшла наслідників навіть в нашій літературі в Маковей “Залісся”. Ольга Кобилянська наслідує “Задля кусника хліба” в оповіданню “Людина” і бере зав’язок з Шумінської другої доньки до “Царівної”, котру, правда, звела вкінці на свій питомий матримоніальний лад. Сам Маковей сказав раз мені, що “О[льга] К[обилянська] засильюєся Вашими темами”. До “Виборця” беру темат з політичного життя селянина, перед мною дав був Франко лиш одно маленьке без найменшої артистичної вартости оповідання “Пленіпотенти”,

де говориться про ліси і пасовиська, як у моїм “Виборцю”. Щось подібного дав ще Маковей “Модний плуг” і Будзиновський “Конституція святом”. [...] До моєї “Ядзі і Катрусі” не було в нашій літературі поставленого побіч себе двора і села, – аж знов іде за мною Маковей “Залісся” (такий острій критик, котрий не знати чому плете, що будьто би письма Ольги Кобилянської робили на нього велике вражіння, але до вражінь так наглядних, які робить на него темата Кобринської не признається)» [10, арк. 34].

Важливим аспектом цього епістолярного формату є автокритика Н. Кобринської, яка розставляє цікаві авторські акценти щодо рецепції її творів, інтенційності, вираження власних світоглядних засад, видавничої історії, а з іншого боку, мовби коригує дотеперішній погляд на ідейно-тематичний та образний світ цих текстів. Так, попри політико-ідеологічне підґрунтя «Виборця», з яким кожна тогочасна партія (народовці, радикали) ідентифікувала свої ідеологеми й що, фактично, ускладнило тривалу видавничу історію твору, Н. Кобринська більше у ньому звертала увагу на психологію й естетику (лист від 25 лютого 1899 року) [10, арк. 6]. «Першу вчительку» авторка вважала вступом до своїх казок, а оповідання «Задля кусника хліба» – художньою концептуалізацією власних рефлексій про вільну любов й подружжя. Завдяки Франкові й невдалій польській видавничій історії оповідання «Ядзя і Катруся» розрослося у повість й успішно резонувало саме в українському літературно-критичному дискурсі.

У статті «Наталія Кобринська» М. Грушевський також умістив хронологічний список творів письменниці із зазначенням дати написання, першодруку та наявних перекладів. Важливо, що в цьому бібліографічному перелікові згадано недруковані, досі невідомі читачеві твори, які, вочевидь, загубилися разом із архівом письменниці. Серед них: «байки» «Перехитрили», «Крижмо» (написані 1894 року), фрагментарні твори «Весна», «Осінь» (1898 року). У листовних додатках Н. Кобринської про два останні зауважено: «Суть то тоті два кусники, що Маковей не хотів прийняти до Вістника. “Весна” – короткий нарис без глибшого значіння, “Осінь” – річ глибоша і модерніша» [10, арк. 32]. У листі до М. Грушевського Н. Кобринська згадувала про ще один незавершений свій твір у стилі Гауптманового «Затопленого дзвону» – більшу за обсягом «повість зовсім реального змісту» на 600 сторінок [10, арк. 15], яку не мала часу завершити. Текстологічну й історико-літературну цінність мають епістолярні додатки самої Н. Кобринської, що ними послуговувався М. Грушевський при укладанні бібліографічного списку, де зафіксовано час творення та висвітлено видавничу історію творів.

І хоча сучасник і біограф Н. Кобринської Д. Лукіянович вважав, що ця авторитетна стаття М. Грушевського була «в некористь» Н. Кобринській, бо «критик додатньо оцінив тільки реалістичні її новелі» [11, с. 18], мала ця публікація й чимало позитивного. Передусім те, що вперше порушувала проблеми стильової еволюції письменниці, об’єктивної рецепції її художніх творів різних періодів, зокрема й модерністського, осмислювала їх жанрово-тематичний діапазон й оригінальну письменницьку техніку психологізму; з іншого боку, написання цієї статті стало можливим лише завдяки злагоженій, продуктивній й надзвичайно інтелігентній співпраці М. Грушевського та Н. Кобринської.

У листах до «Пана Професора» письменниця епістолярно ословлює власне *profession de foi*, яке, фактично, виходячи поза рамці критичних інтенцій та запитів автора

статті, репрезентує різнобічний образ Н. Кобринської з погляду психології творчості, духовного світогляду, генези та ідейного підґрунтя її творів, взаємин зі сучасниками, літературних планів і стилєвих орієнтацій, а разом із тим є важливим психобіографічним документом до створення її повноцінного життєпису. Особлива творча емпатія, на якій угрунтовувалися взаємини обох цих визначних діячів, дала змогу, з одного боку, Н. Кобринській духовно розкритися як мислитель і тонкий чутливий письменник, ословити внутрішні імпульси своєї життєтворчості, а з іншого боку, М. Грушевському – інтелектуально осмислити її складний, неординарний творчий феномен й експлікувати свої наукові роздуми в напрохуд оригінальній, незаангажованій і ґрунтовній статті про письменницю

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бурлака Г.* До історії творення «Українсько-руської видавничої спілки» / Галина Бурлака // *Записки НТШ.* – Т. ССXL. – Праці Філологічної секції. – Львів, 2005. – С. 761–769.
2. *Бурлака Г.* Ще одна грань таланту: Михайло Грушевський – літературний критик / Галина Бурлака // *Грушевський М.* Твори: в 50 т. – Т. 11: Літературно-критичні праці (1883–1931), «По світу» / підготовка текстів, упорядкування, коментар, укладання покажчиків, передмова Г. Бурлаки. – Львів, 2008. – С. XIII–XXXII.
3. *Возняк М.* Кобринська, «вільна любов» і радикали (участь Франка в спростуванні Павлика) / М. Возняк // *Українське літературознавство.* – 1970. – Вип. 10. – С. 113–119.
4. *Грушевський М.* Жіноча бібліотека, видає Наталія Кобринська, книжка 3, Наша доля, збірник праць різних авторів. Львів, 1896 / М. Грушевський // *Записки НТШ.* – Т. 17. – 1897. – Кн. 3. – С. 48–49.
5. *Грушевський М.* Наталія Кобринська / М. Грушевський // *Літературно-науковий вістник.* – 1900. – Т. 9. – Кн. 1. – С. 1–23.
6. *Дзюбан Р.* Скала-Подільська – місце одруження Михайла Грушевського / Роман Дзюбан // *Пам'ятки України.* – 2003. – № 3. – С. 78–88.
7. *Дучимінська О. О.* Наталія Кобринська як феміністка / Ольга Олександра Дучимінська. – Коломия, 1934.
8. *Книш І.* Смолоскип у темряві. Наталія Кобринська й український жіночий рух / Ірена Книш. – Вінніпег, 1957.
9. *Кріль К.* Михайло Грушевський і Наталія Кобринська / Катерина Кріль // *Михайло Грушевський : збірник наукових праць матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського.* – Львів, 1994. – С. 318–323.
10. *Листи Н. Кобринської до М. Грушевського* // *Центральний державний історичний архів України у Києві.* – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 532. – Арк. 1–36.
11. *Лукіянович Д.* Два документи до життєпису Наталії Озаркевич-Кобринської / Денис Лукіянович. – Львів, [1939].
12. *Огоновський О.* Історія літератури руської. Період новий. Б. Проза. Наталія Кобринська / О. Огоновський // *Зоря.* – 1893. – № 4. – С. 75–78; № 7. – С. 137–139; № 8. – С. 155–158; № 9. – С. 174–178.

*Стаття надійшла до редколегії 17.12.2015
Прийнята до друку 20.05.2016*

**«BEFORE YOU, MR. PROFESSOR I REVEAL
THE SOUL TO THE BOTTOM»
(PROFESSION DE FOI OF NATALIA KOBRYNSKA
IN HER LETTERS TO MYKHAILO HRUSHEVSKYI)**

To the 150th anniversary of M. Hrushevskyy's birth

Alla SHVETS'

*National Academy of Science of Ukraine. Ivan Franko Institute,
18, Drahomanov Str., Lviv 79000, Ukraine,
e-mail: alla_shvec@ukr.net*

Based on Kobrynska's letters to Hrushevsky, the author analyzes the literary-critical discourse related to the preparation of Hrushevsky's article «Natalia Kobrynska» for printing on the pages of «The Literary and Scientific Herald». In this correspondence, the writer presented to the critic her own profession de foi, which comprehensively represents the literary portrait of Kobrynska in different aspects: psychology, intellectual outlook, genesis and ideological background of her works, relations with contemporaries, creative plans and stylistic orientations; moreover this is an important psychological and biographical document for the creation of Kobrynska's full biography.

Keywords: literary-critical article, discourse, representation, literary criticism, epistolary work.